

Algebra a diskrétna matematika

Prehľad zo 7. prednášky

Algoritmická zložitosť Kombinatorika

Algoritmická zložitosť – neformálny výklad

Príklady algoritmických riešení problémov: Zostrojiť kostru daného grafu, alebo rozhodnúť, či daný graf je súvislý, alebo či je hamiltonovský.

V prvom prípade žiadame, aby výstupom algoritmu bol *objekt* – tu graf (kostra), zatiaľ čo v ďalších dvoch prípadoch výstupom algoritmu je len jedna z 2 možných odpovedí: ÁNO – NIE. Takýmto problémom hovoríme *rozhodovacie*.

Uvedomte si, že graf, v ktorom potrebujeme niečo nájsť alebo o ňom urobiť nejaké rozhodnutie, môže mať tisíce vrcholov, je na vstupe algoritmu v podobe napr. zoznamu vrcholov a ich susedov, a najmä to, že počítač ho nevidí!

Odteraz budeme uvažovať len rozhodovacie problémy. Opíšeme základný pojem zložitosti rozhodovacieho problému; na podanie presnej definície zatiaľ nemáme vybudovaný matematický aparát a dozviete sa ju neskôr v špeciálnych predmetoch.

Neformálne, pod **zložitosťou** algoritmického problému budeme rozumieť počet “krokov” $f(n)$, ktoré algoritmus v najhoršom prípade vykoná, aby na výstupe dal odpoveď ÁNO alebo NIE, ak “dĺžka vstupu je n ”.

“Krok”? Napríklad, v opise algoritmu na prehľadávanie grafu to môže byť inštrukcia ‘vezmi ďalší vrchol (hranu) zo zoznamu’. V podrobnejšom opise (pseudokóde) to môže byť séria pokynov typu:

- (1) Pozri, či vrchol číslo i už bol navštívený.
- (2) Ak áno, zvýš hodnotu i na $i + 1$ a vráť sa na (1).
- (3) Ak nie, pridaj i do zoznamu prejdenných vrcholov a choď na (5).

Atd’...

“Krok” v opise algoritmu: $\leq$ konštantne veľa “krokov” v pseudokóde.

“Krok” v pseudokóde: $\leq$ konštantne veľa “krokov” v program. jazyku.

“Krok” v program. jazyku: $\leq$ konštantne veľa inštrukcií v stroj. kóde.

Inštrukcia v strojovom kóde: $\leq$ konštantne veľa taktov procesora.

Ak máme prehľadať napr. n -vrcholovú cestu a prejsť každý vrchol, tak:

v opise algoritmu musíme urobiť n “krokov”;

v pseudokóde to bude viac, ale nie viac ako napr. $5 \cdot n$ krokov,

v strojovom kóde nie viac ako (povedzme) $4 \cdot 5 \cdot n$ krokov,

a celkove (povedzme) nie viac ako $5 \cdot 4 \cdot 5 \cdot n$ taktov.

Či už počet krokov meriame pomocou opisu algoritmu alebo pomocou taktov procesora, dostávame síce rôzne čísla – n a $100n$ – ale stále je to konštanta krát n , kde konštanta závisí od mašiny a implementácie.

V informatike túto situáciu zapíšeme symbolom $O(n)$. Ak teda $f(n)$ z opisu zložitosti je počet “krokov” nutných na prejdienie všetkých n vrcholov, tak by sme napísali $f(n) = O(n)$, čo formálne znamená, že $f(n) \leq cn$ pre nejakú konštantu c a pre všetky n . (V tej konstante je zahrnutá naša diskusia o počte krokov.)

Podobne budeme hľadiť na pojem “dĺžka vstupu”. Či už je to zoznam vrcholov, ako ho máme na papieri, alebo prekódovaný na postupnosť núl a jednotiek, vždy v prípade napr. cesty na n vrcholech môžeme rovnako dobre povedať, že vstup má dĺžku $O(n)$.

Obvykle sa symbol O používa len na zložitost', a nie na dĺžku vstupu (to je potom zahrnuté v “narábaní s multiplikatívnymi konštantami”).

Matematika má na presné definície týchto pojmov prostriedky – tzv. Turingov stroj; opis jeho činnosti sa dozviete neskôr na špecializovaných prednáškach. Zatiaľ vystačíme s naznačenými intuitívnymi pojmami.

Príklad: Rozhodovací problém zistiť či graf s n vrcholmi a m hranami, zadáný na vstupe, je súvislý. Vzhľadom na našu diskusiu môžeme predpokladať, že dĺžka vstupu je $2m + n$. Počet krokov prehľadávacieho algoritmu je $O(2m + n)$, pretože každú hranu navštívime najviac dva razy.

Niekedy sa zložitosť udáva *len* v terminológii počtu vrcholov n grafu. Keďže $m \leq n(n-1)/2$, môžeme jednoducho povedať, že zložitosť prehľadávacieho algoritmu je najvyšš $O(n^2)$. Podstatné je, že n^2 je *polynóm* v premennej n . Je to rastúca funkcia, ale nie “divoko” rastúca.

Algoritmy, ktoré na rozhodovacie problémy o grafoch s n vrcholmi dajú odpoveď ÁNO alebo NIE a spotrebujú pri tom najviac $O(n^k)$ krokov pre *konštantné* k , sa nazývajú **polynomiálne**, alebo **patriace do triedy P** .

Príklady: Určenie, či priemer grafu je $\leq d$ pre dané d , rozhodnutie, či graf má perfektné párovanie, alebo či daný graf je rovinný, atď.

Je však celý rad rozhodovacích problémov, na ktoré zatiaľ nepoznáme žiaden polynomiálny algoritmus.

Príklady: Rozhodnúť, či daný graf s n vrcholmi na vstupe je hamiltonovský, alebo či jeho chromatické číslo je $\leq \ell$ pre ľubovoľné *konštantné* $\ell \geq 3$.

Aj tie najlepšie známe algoritmy na tieto úlohy dokážu spracovať vstupný graf s n vrcholmi v najlepšom prípade až po $O(c^n)$ krokoch, kde $c > 1$

V informatike sa skúma celá trieda takýchto problémov, ktoré možno “rýchlo” – v polynomiálnom čase – pretransformovať jeden na druhý, a v konečnom dôsledku na rozhodnutie, či daný n -vrcholový graf na vstupe je hamiltonovský.

Tejto triede problémov sa hovorí **NP-úplné problémy**. Ich definícia vysoko presahuje túto prednášku (NP znamená *nedeterministické polynomiálne*).

Rozdiel medzi zložitosťou napr. $O(n^3)$ a $O(2^n)$: Ak napr. $n = 400$, tak (až na multiplikatívnu konštantu) porovnávame 400^3 s 2^{400} ; to druhé je viac, ako fyzikmi odhadovaný počet elementárnych častíc vo vesmíre!

P-NP problém: Jeden z najslávnejších problémov v súčasnosti zo zoznamu 7 miléniových problémov Clayovho matematického inštitútu, USA. Vyriešenie každého z nich je dotovaný miliónom USD! (Jeden z nich už je vyriešený.)

P-NP problém je otázka, či $P=NP$;

v ekvivalentnej formulácii, či existuje algoritmus polynomiálnej zložitosti na rozhodnutie, či ľubovoľný daný n -vrcholový graf je hamiltonovský. (Vzhľadom na ekvivalentnosť v triede NP-úplných problémov by kladná odpoveď znamenala existenciu polynomiálnych algoritmov pre *všetky* NP-úplné problémy.)

Verí sa, že $P \neq NP$, ale nikto to nevie dokázať! Tu je významný problém *izomorfizmu grafov*: Rozhodnúť, či dva n -vrcholové grafy na vstupe sú izomorfné. Zatiaľ nepoznáme žiaden polynomiálny algoritmus na tento problém, ale na druhej strane ani nikto nevie dokázať, že je NP-úplný!

Predpokladá sa, že ide o problém, ktorý striktne medzi P a NP! Ak by to niekto dokázal, tak by zároveň vyriešil aj P-NP problém.

Kombinatorika

Kombinatorika sa zaoberá konečnými množinami, ich štruktúrami, usporiadaním, rozkladom na menšie objekty, zobrazeniami medzi nimi, usporiadanými n -ticami, atď.

Tvrdenie 1: Ľubovoľná n -prvková množina má práve 2^n podmnožín.

Dôkaz: Nech $A = \{a_1, a_2, a_3, \dots, a_n\}$.

Každú podmnožinu B množiny A môžeme reprezentovať pomocou n -tice 0 a 1, pričom

na i -tej pozícii je $\begin{cases} 1 & \text{ak } a_i \in B \\ 0 & \text{ak } a_i \notin B \end{cases}$

Napr. $B = \{a_1, a_3, a_4\}$ reprezentujeme postupnosťou $(1, 0, 1, 1, 0, \dots, 0)$

Každá podmnožina množiny A má jednoznačnú reprezentáciu pomocou n -tice núl a jednotiek. Celkový počet rôznych n -tíc núl a jednotiek je 2^n , čo je aj hľadaný počet všetkých podmnožín množiny veľkosti n . $\square$

Tvrdenie 2: Každá n -prvková množina má práve 2^{n-1} podmnožín nepárnej veľkosti a 2^{n-1} podmnožín párnej veľkosti.

Dôkaz: Nech A je n -prvková množina a prvok $a \in A$.

Z predchádzajúceho tvrdenia vieme, že počet všetkých podmnožín množiny $A - \{a\}$ je 2^{n-1} .

Vyberme si ľubovoľnú z nich, $B \subseteq A - \{a\}$.

Ak B má nepárny počet prvkov, je to aj želaná podmnožina množiny A s nepárnym počtom prvkov.

Ak B má párny počet prvkov, pridáme k nej prvok a .

Potom $B \cup \{a\} \subseteq A$ a veľkosť $|B \cup \{a\}|$ je nepárna.

Našli sme bijekciu medzi množinou všetkých podmnožín $A - \{a\}$ a množinou všetkých podmnožín A nepárnej veľkosti. Je ich 2^{n-1} .

Doplnok k nim sú všetky podmnožiny párnej veľkosti: $2^n - 2^{n-1} = 2^{n-1}$. $\square$

Variácie k -tej triedy z n prvkov s opakovaním

- všetky možné usporiadané výbery k prvkov z n prvkov, pričom vo výberoch sa prvky *môžu opakovať*
- všetky zobrazenia z k -prvkovej množiny do n -prvkovej množiny
- počet slov dĺžky k nad abecedou z n písmen

Ich počet je

$$V^*(n, k) = n^k$$

Na každú “pozíciu” $1, 2, \dots, k$ možno vybrať ktorýkoľvek z n prvkov.

Príklad 1: Koľko rôznych PIN-kódov si môžete zvoliť pre bankovú kartu?

$$V^*(10, 4) = 10000$$

Príklad 2: Koľko rôznych kódov dĺžky 5 môžete vytvoriť z písmen A, E, I, O, U, Y?

$$V^*(6, 5) = 6^5 = 7776$$

Príklad 3: Koľko existuje rôznych ŠPZ vozidiel ku každému označeniu mesta?

$$V^*(10, 3) \cdot V^*(24, 2) = 10^3 \cdot 24^2 = 576000$$

Príklad 4: Koľko párnych 5-ciferných čísel môžeme napísať z cifier 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6?

$$6 \cdot 7 \cdot 7 \cdot 4 = 1176$$

Variácie k -tej triedy z n prvkov bez opakovania

- všetky možné usporiadané výbery *navzájom rôznych* k prvkov z n prvkov
- všetky *proste* zobrazenia z k -prvkovej množiny do n -prvkovej množiny
- počet slov dĺžky k z navzájom rôznych písmen nad abecedou z n písmen

Ich počet je

$$V(n, k) = n(n-1)\dots(n-(k-1)) = \frac{n!}{(n-k)!}$$

Na “pozície” $1, 2, \dots, k$ možno postupne vybrať ktorýkoľvek z n prvkov na pozíciu 1 , ktorýkoľvek zo zvyšných $n-1$ prvkov na pozíciu 2 , atď., až napokon (keď už aj $(k-1)$ vá pozícia je obsadená) ktorýkoľvek zo zvyšných $(n-(k-1))$ prvkov na pozíciu k .

Príklad 5: Koľko rôznych 5- písmenových slov sa dá zostaviť z písmen slova VYHRAŤ, ak sa žiadne neopakuje?

$$V(6, 4) = 6 \cdot 5 \cdot 4 \cdot 3 \cdot 2 = 720$$

Príklad 6: Koľko rôznych umiestnení na prvých troch miestach je možných v súťaži s 10 účastníkmi?

$$V(10, 3) = 10 \cdot 9 \cdot 8 = 720$$

Príklad 7: Koľko je rôznych 4-ciferných párnych čísel, v ktorých sú všetky cifry rôzne?

$$8 \cdot 8 \cdot 7 \cdot 4 + 9 \cdot 8 \cdot 7 \cdot 1 = 2296$$

Permutácia n prvkov

- *variácia* n -tej triedy z n prvkov bez opakovania
- ľubovoľná *bijekcia* n -prvkovej množiny
- počet slov dĺžky n z navzájom rôznych písmen nad abecedou z n písmen

Ich počet je

$$P(n) = V(n, n) = n! = \prod_{i=1}^n i$$

Príklad 8: Koľko rôznych slov dĺžky 6 je možné vytvoriť z písmen slova PIATOK?

$$6! = 720$$

Príklad 9: Koľkými rôznymi spôsobmi je možné usadiť do radu 10 ľudí?

$$10! = 3628800$$

Príklad 10: Aký je počet variácií k -tej triedy z množiny $\{1, 2, \dots, n\}$ bez opakovania a permutácii z množiny $\{1, 2, \dots, n\}$ takých, že 1 a 2 nie sú vedľa seba?

$$V(n, k) - 2(k-1)V(n-2, k-2);$$

pre permutácie $k = n$:

$$P(n) - 2(n-1)P(n-2) = n! - 2(n-1)(n-2)! = (n-2)(n-1)!$$

Príklad 11: Aký je počet podmnožín množiny $\{1, 2, \dots, n\}$, ktoré obsahujú všetky nepárne čísla $\leq n$?

$$2^{\lfloor \frac{n}{2} \rfloor}$$

Príklad 12: Koľkými spôsobmi je možné rozdeliť množinu $\{1, 2, \dots, n\}$ na 2 disjunktné podmnožiny, ak nezáleží na poradí podmnožín?

$$2^{n-1}$$

Príklad 13: Pre $n=5$ jedna možná permutácia je

$$p = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 \\ 3 & 1 & 5 & 2 & 4 \end{pmatrix}$$

$$p(1) = 3, p(2) = 1, p(3) = 5, p(4) = 2, p(5) = 4$$

Kratší zápis pomocou cyklu: $p = (13542)$

Príklad 14: Pomocou cyklov zapíšte permutáciu

$$p = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 & 9 \\ 7 & 1 & 6 & 8 & 9 & 4 & 2 & 3 & 5 \end{pmatrix} = (172)(3648)(59)$$

Identická permutácia – $id = (1)(2)(3) \cdot (n)$.

Skladanie permutácií vykonávame zľava doprava.

Príklad 15: Zložte dané permutácie

$$(12)(34) \circ (13)(24) = (14)(23)$$

$$(13)(24) \circ (12)(34) = (14)(23)$$

$$(134)(258) \circ (2456)(78) = (135784)(62)$$

$$(2456)(78) \circ (134)(258) = (134872)(56)$$

Vo všeobecnosti je skladanie permutácií nekomutatívne, ale máme výnimky.

Kombinácie k -tej triedy z n prvkov

- všetky možné *neusporiadané* výbery *navzájom rôznych* k prvkov z n prvkov
- všetky možné k -prvkové *podmnožiny* n -prvkovej množiny

Ich počet dostaneme z variácií k -tej triedy bez opakovania vydelením $k!$, čo je počet všetkých usporiadaní konkrétnej variácie, t.j.

počet kombinácií k -tej triedy z n prvkov je

$$C(n, k) = \frac{n(n-1)\dots(n-(k-1))}{k!} = \frac{n!}{k!(n-k)!} = \binom{n}{k}$$

Vlastnosť 1:

$$\binom{n}{k} = \binom{n}{n-k}$$

Vlastnosť 2:

$$\binom{n-1}{k-1} + \binom{n-1}{k} = \binom{n}{k}$$

Dôkaz: Pravá strana je počet k -prvkových podmnožín n -prvkovej množiny A . Zvoľme si $a \in A$. Podmnožiny množiny A si rozdelíme podľa toho, či obsahujú a alebo nie.

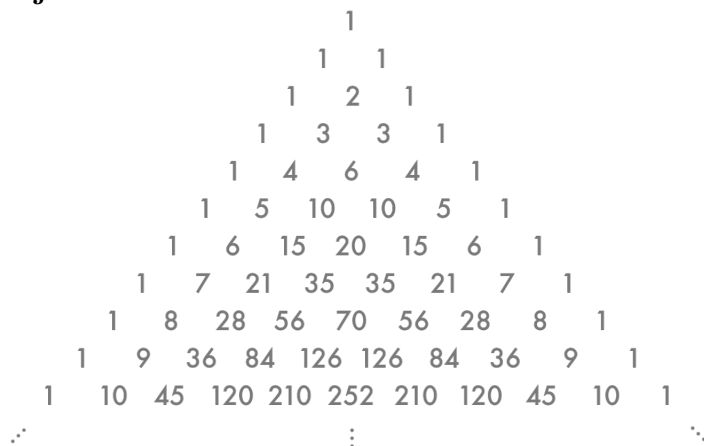
Každá k -prvková podmnožina množiny A neobsahující a je zároveň aj k -prvková podmnožina množiny $A - \{a\}$. Všetkých takých podmnožín je $\binom{n-1}{k}$.

Ak B je nejaká k -prvková podmnožina A obsahujúca a , môžeme jej bijektívne priradiť $(k-1)$ -prvkovú podmnožinu množiny $B - \{a\}$.

Ich počet je $\binom{n-1}{k-1}$. Sčítaním týchto dvoch kombinačných čísel dostaneme dokazovanú rovnosť.

□

Pascalov trojuholník

Vlastnosť 3 (Binomická veta):

$$(x + y)^n = \sum_{k=0}^n \binom{n}{k} x^k y^{n-k}$$

Vlastnosť 4:

$$(x + 1)^n = \sum_{k=0}^n \binom{n}{k} x^k$$

Dôkaz: Matematickou indukciou vzhľadom na n .

1. Vzt'ah platí pre $n = 0$.
2. Predoklajme, že tvrdenie je splnená pre nejaké $n \geq 0$. Našou úlohou teraz je, dokázať, že rovnica platí aj pre $n + 1$.

$$\begin{aligned}
(x+1)^{(n+1)} &= (x+1)(x+1)^n = (1+x) \sum_{k=0}^n \binom{n}{k} x^k = \sum_{k=0}^n \binom{n}{k} x^k + \sum_{k=0}^n \binom{n}{k} x^{(k+1)} = \\
&= \binom{n}{0} x^0 + \sum_{k=1}^n \binom{n}{k} x^k + \sum_{k=0}^{n-1} \binom{n}{k} x^{(k+1)} + \binom{n}{n} x^{n+1} = \\
&= 1 + \sum_{k=1}^n \binom{n}{k} x^k + \sum_{k=1}^n \binom{n}{k-1} x^k + x^{n+1} = \\
&= 1 + \sum_{k=1}^n \left(\binom{n}{k} + \binom{n}{k-1} \right) x^k + x^{n+1} = \\
&= \binom{n+1}{0} x^0 + \sum_{k=1}^n \binom{n+1}{k} x^k + \binom{n+1}{n+1} x^{n+1} = \sum_{k=0}^{n+1} \binom{n+1}{k} x^k
\end{aligned}$$

□

Vlastnost' 5:

$$\sum_{k=0}^n \binom{n}{k} = \binom{n}{0} + \binom{n}{1} + \dots + \binom{n}{n-1} + \binom{n}{n} = 2^n$$

Vlastnost' 6:

$$\sum_{j=0}^r \binom{m}{j} \binom{n}{r-j} = \binom{m+n}{r}$$

Vlastnost' 7:

$$\sum_{j=0}^n \binom{n}{j}^2 = \binom{2n}{n}$$